

Natuurherstel in Twente

Hazelwormen en heideplaggen

Mark Zekhuis

Binnen de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur van de Provincie Overijssel is het, dankzij de subsidie "Particulier Beheer", mogelijk natuurontwikkelings- en natuurherstelprojecten uit te voeren. De Stichting Landschapsbeheer Overijssel zet dergelijke projecten op en realiseert ze in opdracht van de provincie Overijssel en particulieren. Eén van die projecten ligt in het Voltherbroek. Tijdens plagwerkzaamheden werden hier opmerkelijk grote aantallen hazelwormen aangetroffen.

Het Voltherbroek is een kleinschalig cultuurlandschap met eizenbroekbossen, hooilanden en kleine heidevelden. Op een kleine zandrug stond een kerstdennen aanplant, met er omheen jonge grove dennen, berken en eiken. De ondergroei bestond grotendeels uit een vergraste heidevegetatie. Het plan was om de dennenaanplant te verwijderen en hier circa 800 m² te plaggen om weer een vitale heidevegetatie terug te krijgen. In oktober 1997 werd gestart met de werkzaamheden en is de houtopstand verwijderd. Op 30 oktober werd, met behulp van een hydraulische kraan begonnen met plaggen. Bij de eerste plagwerkzaamheden werd een jonge hazelworm gevonden die door de werkzaamheden was omgekomen. Na deze vondst werd de aannemer geboden voorzichtig te werk te gaan.

Op 6 november, na afloop van de werkzaamheden bezocht ik het terrein opnieuw. De aannemer vertelde me dat hij nog veel meer hazelwormen en ook amfibieën was tegengekomen. In een emmer had hij 12 hazelwormen (waaronder drie juvenielen), 13 adulte en 2 juveniele kamsalamanders, twee kleine watersalamanders, 3 padden en 1 groene kikker verzameld. Alle dieren waren in prima conditie, maar door de koude weinig actief. Tijdens de werkzaamheden zijn geen andere slachtoffers meer gevallen. Alle dieren zijn teruggezet op een veilige plek, in een dik strooiselpakket dat pleksgewijs gespaard was.

Tijdens de werkzaamheden zijn ook nog een tiental(!) hazelwormen en kamsalamanders het aanliggende bos in gekropen. Toen de humuslaag met de kraan werd verwijderd kwamen de hazelwormen en salamanders te voorschijn. De hazelwormen kwamen als regenwormen recht omhoog uit de onderliggende zandgrond gekropen, aldus de aannemer.

Waarnemingen van hazelwormen bij plagwerkzaamhe-

den zijn ook bekend van de Veluwezoom, waar bij de aanleg van fietspaden de bosbodem werd geplagd (mededeling Tim van den Broek).

Het zwaartepunt van de verspreiding van de hazelworm ligt in het midden van Nederland. De Veluwe vormt, samen met de Utrechtse Heuvelrug de grootste verspreidingskern (Zuiderwijk, 1992). Meldingen van hazelwormen in Twente zijn de laatste 10 jaar met name bekend van het oostelijke deel, ten noorden van Enschede. Hazelwormen hebben een verborgen levenswijze en de kans om ze aan te treffen is niet zo groot. Uit het Voltherbroek waren geen waarnemingen van hazelwormen bekend. De dichtstbijzijnde vindplaatsen zijn het Springendal bij Vasse, het Roderveld bij Oldenzaal en Ootmarsum (de Haan & Wijngaard, 1995; Stumpel, 1990; archief RAVON). De vondst van hazelwormen was een aangename verrassing voor mij, maar nog meer het grote aantal op zo'n klein terrein.

Vrouwje
kamsalamander

foto: René Krekels

In de literatuur wordt het biotoop van de hazelwormen verschillend omschreven. Volgens Sparreboom (1981) bestaat het biotoop van de hazelworm uit vochtige gebieden, met dichte vegetatie zoals bossen, bosranden, hakhoutwallen, heidevelden en wegbermen. Oudere dieren prefereren meer open en droge delen. In het voor- en najaar zijn de oudere dieren echter eveneens op wat vochtiger plaatsen te vinden; mogelijk bevinden zich daar de overwinteringskwartieren. Droge en vochtige terreinen dicht naast elkaar en gebieden met hoogteverschillen (en vochtgradaties) lijken voor de hazelworm van belang te zijn. Volgens Stumpel maakt de vochtigheid niet veel uit, hoewel natte terreinen ogenschijnlijk niet in trek zijn. Bergmans en Zuiderwijk (1986) beschrijven dat een bos met lage bomen (niet hoger dan 5 meter) of hoge bomen met veel openingen in de kruinlaag, zodat de zon de bodem kan bereiken, ook geliefde biotopen zijn. Hazelwormen zornen minder vaak dan andere hagedissen, met uitzondering van zwangere vrouwtjes. Daarom zijn ze minder afhankelijk van open terreinen (Zuiderwijk et al. 1992). Bevingenoemde beschrijvingen komen goed overeen met het biotoop in het Voltherbroek.

Hazelwormen gaan begin oktober in winterslaap om er eind maart uit te ontwaken. Ze overwinteren in zelf gegraven holen op een diepte van 15 tot 70 cm (Sparreboom, 1981). Vaak worden meerdere dieren bij elkaar aangetroffen, mogelijk omdat goede overwinteringsplaatsen schaars zijn. Massale overwinteringen zijn onder andere bekend uit Noorwegen, waar 100 hazelwormen en 40 adders bij elkaar werden aangetroffen (Stumpel 1990). De ingang

van de overwinteringsplaats wordt beschreven als zorgvuldig dichtgestopt met mos, gras en aarde. Van deze dicht gestopte holletjes heeft de uitvoerder in het Voltherbroek geen waarnemingen kunnen doen.

Hoewel het voor de dieren een verstoorde winterrust was, was het voor mij een leerzame ervaring en zal ik in de toekomst trachten met dit soort verrassingen rekening te houden. Het gehele terrein is door het sparen van vitale heide stukken en aanliggende bos nog steeds een geschikt (overwinterings)biotoop voor hazelworm en kamsalamander.

Literatuur

- Bergmans, W. & A. Zuiderwijk 1986. Atlas van de Nederlandse amfibieën en reptielen en hun bedreiging. Vijfde Herpetografisch Verlag, KNNV/Lacerta, Hoogwoud.
- Haan, M. de & J. Wijngaard, 1999. Slangachtigen in Overijssel, Werkgroep Amfibieën, Reptielen en Vissen Overijssel, Deventer.
- Sparreboom, M. (red). 1981. De amfibieën en reptielen van Nederland, België en Luxemburg. A.A. Balkema Rotterdam.
- Stumpel, A.H.P., 1990. De geheimzinnige Hazelworm. In: Van waarneming tot beleid, WARN-rapport nr.6: 37-51
- Zuiderwijk, A., G. Smit & B. Kruytsjes, 1992. De Nederlandse hagedissen in de jaren tachtig. Lacerta 31(1): 2-40.

Mark Zekhuis
Kleine Overstraat 7
7411 JH Deventer
0570-672618